

Date: 13th March-2025

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA DIKTANT TURLARIDAN
FOYDALANISH

Qahramonov Aliboy Yolgoshevich

Filologiya fanlari nomzodi, ISFT instituti katta o'qituvchisi

Abdikaxorova Nodira Abdujabborovna

Qodirova Dilayra Furqat qizi

Omonova Diyana Ixtiyor qizi

ISFT instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabalari

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida diktant turlaridan qanday qilib samarali foydalanish mumkinligi haqida so'z yuritiladi. Diktantlar o'quvchilarning yozuv ko'nikmalarini, imlo qoidalarini o'zlashtirishini va til bilimlarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Maqolada turli xil diktant turlarining o'ziga xos xususiyatlari va ularni dars jarayonida qo'llash usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, diktantlarni tashkil qilishda o'qituvchilar duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich, ona tili, diktant, imlo, bilim, metodika, qo'llanma, jarayon, malaka, qoida, material.

Diktant yozishga tayyorgarlik ko'rish o'quvchilarda ma'lum psixologik holatni yuzaga keltiradi. Ular o'zlarida bu ishga kirishish ruhini paydo qilib, daftar sahifasini ochadilar. Doskadan sana va matn sarlavhasini ko'chirib yozadilar. So'ngra diqqat-e'tibor bilan matnni tinglaydilar. O'qituvchi o'rtacha balandlikdagi ovoz bilan matndagi so'zlarni dona-dona qilib o'qiydi. Bolalar bilan matnni tahlil qiladi. So'ng o'quvchilarga *endi ko'zlarinigizni yuming va ichingizda:* «Men diktantni to'g'ri va chiroyli yozaman, yaxshi baho olaman» deb ayting, deya ruhlantiradi va diktant yozishga tayyorlaydi.

O'qituvchi avval gapni to'liq o'qiydi, so'ng so'zma-so'z aytib, o'quvchilarning ulgurishlarini kuzatgan holda diktant yozdirishni davom ettiradi.

Diktant uchun tanlangan matnlarda ko'p bo'g'inli yoki talaffuzi qiyin so'zlar bo'lsa, doskaga yozib qo'yilsa ham bo'ladi.

Bolalar har safar diktant yozishga kirishishda ko'tarinki ruhda bo'lishlarini ta'minlash uchun ulardagi ruhiy holatni hamisha hisobga olib ish yuritish lozim.

Diktantni yozib bo'lgandan so'ng, yozilgan matnni mustaqil o'qib chiqib, xatolarini tuzatishga ruxsat berish, ishni eng oldin topshirgan o'quvchilarni maqtab qo'yish, o'rnak qilib ko'rsatish va boshqalarni ham shunga undash bolalarning yozma ish yozishga qiziqishlarini orttiradi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'quvchi diktant yozishda so'zning harfiy ifodasini ko'rmay, eshitish orqali tovushlar majmuasini tasavvur etadi, tovushlarni harflar bilan almashlab yozadi. Bunda ruhiy va jismoniy jarayonning birgalikda kelishi so'zlar shaklining bola xotirasida mustahkamlanib borishiga imkon beradi. Shuning uchun ham diktant imlo o'rgatishda, o'z tabiatiga ko'ra, to'la ta'limiy yozma ish hisoblanadi.

Date: 13th March-2025

Diktantlar maqsadiga ko'ra ikki turli bo'ladi:

Talimiy diktant. Diktantning bu turi o'rgatilgan mavzularni mustahkamlash maqsadida yozuv darsining ma'lum bir qismida mashq sifatida o'tkazilib, unga alohida soat ajratilmaydi.

Boshlang'ich sinflarda ta'limiy diktantning quyidagi turlaridan foydalanish mumkin:

1. Lug'at diktanti.
2. Saylanma diktant.
3. Ko'rsatuv diktanti.
4. Yoddan yozuv diktanti.
5. Ta'kidiy diktant.
6. Izohli diktant.
7. Ijodiy diktant.
8. Erkin diktant.

Tekshiruv diktanti. Diktantning bu turida o'quvchilar so'zlarni qanchalik o'zlashtirganlarini sinash, tekshirish maqsadida o'tkaziladi.

Quyida har qaysi turdagi diktantni o'tkazish metodikasi berildi.

Lug'at diktanti o'rganilgan imlo qoidalarini mustahkamlash, o'quvchilar so'z boyligini oshirish maqsadida o'tkaziladi. Bundan tashqari, o'rganilgan imlo qoidalarining o'quvchilar tomonidan qanchalik o'zlashtirilganini sinash, hisobga olish maqsadida ham o'tkazilishi mumkin. Lug'at diktant uchun o'rganilgan imlo qoidasi asosida yoziladigan so'zlar, so'z birikmalari yoki turli narsalar va ularning rasmlaridan ham foydalanish mumkin.

Agar tayyor so'z va so'z birikmalari yozdiriladigan bo'lsa, dastlab ularning ma'nosi, talaffuzi va yozilishi suhbat orqali izohlab tushuntiriladi. So'ng, har bir so'z alohida-alohida aytib yozdiriladi.

Saylanma diktant o'rganilgan grammatik va imlo qoidalarini mustahkamlashga, ularni amalda qo'llashda yordam berish bilan birga, o'quvchilar mavzuni qay darajada o'zlashtirganliklarini aniqlashga ham imkon beradi. Diktantning bu turida o'quvchi matnning yoki gaplarning hammasini yozmay, o'rganilgan qoidalar asosida yoziladigan so'zlar yoki so'z birikmalarinigina saylab yozadi, shuning uchun ham u saylanma diktant deyiladi.

Ko'rsatuv diktanti boshlang'ich sinflarning hammasida o'tkaziladi. Buning uchun o'tilgan mavzuga doir matn «Diktantlar to'plami»dan tanlanadi va darsdan oldin husnixat qoidalariga rioya qilgan holda doskaga yozib qo'yiladi. Matn bir marta shoshmasdan, ifodali qilib o'qib beriladi. Suhbat (savol-javob) yordamida tushuntiriladi va o'rganilgan qoidalar eslatilib, matn mazmuni mustahkamlanadi. Shundan so'ng matn vaqtincha berkitib qo'yiladi va aytib yozdiriladi. Matnni aytib yozdirib bo'lgach, doskadagi matn ochiladi. O'quvchilar yozganlarini doskadagi matnga taqqoslab, yo'l qo'ygan xatolarini to'g'rilaydilar.

O'z diktant yoki yoddan yozuv boshlang'ich sinflarning hammasida o'tkaziladi. Bu diktant turini o'quvchilar juda sevib, qiziqib bajaradilar. O'z diktant yoki yoddan yozuv

Date: 13th March-2025

diktanti uchun matnni «Diktantlar to‘plami» dangina emas, balki «Ona tili», «O‘qish kitobi» darsliklari va boshqalardan ham tanlash mumkin. O‘z diktant uchun sinf o‘quvchilarining saviyasiga mos kichik bir parcha (yoki biror she‘riy to‘rtlik) tanlanadi. Tanlangan matn doskaga yozib qo‘yiladi yoki har bir bolaga bir xil matn yozilgan tarqatma berilishi ham mumkin. Matnni avval o‘qituvchi o‘qib beradi. Matndagi bolalar uchun tushunarsiz so‘zlarga izoh berib, imloga doir qoidalar takrorlanadi. Shundan so‘ng matn uch-to‘rt bolaga o‘qitilgach, yod olishlari uchun bir necha daqiqa vaqt beriladi. O‘quvchilar matnni yodlab olgach, doskadagi matn berkitiladi yoki har bir bolaga bir xil matn yozilgan tarqatmani bolaga ko‘rinmaydigan joyga olib qo‘yishi aytiladi. Ular yodlaganlari asosida yozib bo‘lganlaridan so‘ng matn ochiladi. O‘quvchilar yozganlarini doskadagiga yoki tarqatmaga taqqoslab tekshiradilar va xatosini tuzatadilar. Diktant o‘tkazish usulidan ko‘rinib turibdiki, matn aytib yozdirilmaydi, balki o‘quvchilar matnni yodlaydilar va mustaqil yozadilar. Shuning uchun ham u o‘z diktant yoki yoddan yozuv diktanti deyiladi. O‘z diktant imloga oid ma‘lumotlarni singdirish, o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqlarini o‘stirish, xotiralarini mustahkamlashga yordam beradi.

Ta‘kidiy diktant uchun tanlangan matnni yozdirishdan oldin o‘quvchilarga o‘rganilgan qoidalar eslatilib, ayrim so‘zlarning yozilishi tushuntiriladi, sharoit talab qilsa, ayrim so‘zlarni grammatik tahlil qilib, umuman, yozish jarayonida nimalarga e‘tibor berish kerakligi ta‘kidlanadi. Shuning uchun ham mazkur ish turi ta‘kidiy diktant deyiladi.

Izohli diktant boshlang‘ich sinflarning barchasi uchun mos bo‘lib, o‘quvchilarga yozdirilgan matn tarkibidagi imlosi qiyin so‘zlarning yozilishini tushuntirish va ma‘nosini izohlash maqsadida o‘tkaziladi. Belgilangan matn o‘quvchilarga yozdiriladi. Undagi so‘zlarning imlosi eslatilmaydi. O‘quvchilar matnni yozib bo‘lganlaridan keyin undagi so‘zlarni qanday yozganliklari tekshiriladi.

Albatta, o‘quvchilar yozuvda ayrim xatolar bo‘lishi mumkin. O‘quvchilar yozuvidagi xatolar quyidagi tartibda tuzatilib, izohlanishi mumkin:

- a) o‘quvchilardan biri aytgan so‘zdagi xatoni boshqa bir o‘quvchi og‘zaki izohlaydi;
- b) o‘quvchi xatosini o‘qituvchi og‘zaki izohlaydi;
- d) o‘quvchi yozgan xato so‘zni o‘qituvchi doskaga yozib ko‘rsatadi.

Shu tartibda o‘quvchilar yo‘l qo‘ygan xatolarini topib, ularni tuzatadilar. Bu bilan o‘quvchilarning imlo savodxonligini aniqlash va kamchiliklarini tuzatish mumkin.

Ijodiy diktant o‘rganilgan qoidalarni o‘zlashtirish va yozuvda o‘rinli qo‘llash malakalarini mustahkamlash bilan birga, o‘quvchilar og‘zaki va yozma nutqining Shakllanishida muhim o‘rin to‘tadi. Ijodiy diktantda o‘quvchilarga o‘rganilgan qoidaga mos so‘z, so‘z birikmalari, biror mavzuga oid savollar beriladi. Ular berilgan so‘z va so‘z birikmalarini qatnashtirib, savollarga javob topish orqali matn yoki hikoyacha tuzadilar.

O‘qituvchi ana shu berilgan so‘zlar yoki so‘z birikmalari yordamida tuziladigan hikoya mazmuni va ishni bajarish usuli haqida o‘quvchilarga tushuncha berishi kerak, chunki ijodiy diktant matnini o‘quvchilarning o‘zlari ijod qiladilar va o‘qituvchi ko‘rsatmasiga ko‘ra uni yozadilar. Shuning uchun bu diktant turi ijodiy inshoga o‘xshab ketadi.

Date: 13th March-2025

O'quvchilarda ijodkorlik faoliyatini yoshlikdan tarbiyalash maqsadida ijodiy diktantni izchillik bilan tez-tez o'tkazib turish lozim. Bu bilan o'quvchilarni yuqori sinflarda ijodiy harakterga ega bo'lgan yozma ishlarni bajarishga, xususan, insho yozishga tayyorlanadi.

Erkin diktant ta'limiy diktantning bir turi bo'lib, o'quvchilar nutqini o'stirishga, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Erkin diktant uchun hikoya tarzidagi uncha katta bo'lmagan matn tanlanadi. Matnda o'quvchilar yozishda qiynaladigan yoki imlosi o'rganilmagan so'zlar ishtirok etgan bo'lsa, matn mazmuniga putur yetkazmagan holda, uni boshqa so'zlar bilan almashtirish yoki tushirib qoldirish mumkin. Diktantning bu turida o'quvchilarga o'qilgan bo'limning mazmunini buzmaganda, gaplarning shaklini o'zgartirib yozish erkinligi beriladi.

Tekshiruv diktanti o'quv dasturining biror bo'limi o'rganilib, xilma-xil ta'limiy mashqlar bilan mustahkamlangach, ular o'quvchilar tomonidan qay darajada o'zlashtirilganini sinash maqsadida o'tkaziladi. Tekshiruv diktanti uchun sintaktik tuzilishi jihatidan shu sinf o'quvchilari saviyasiga mos, o'rganilgan imlo qoidalari asosida yoziladigan so'zlar va tinish belgilari ko'proq qo'llanilgan matn tanlanadi. Matnda o'rganilmagan qoida asosida yoziladigan va imlosi qiyin so'zlar bo'lmasligi kerak.

O'quvchilarga diktant yozdirilganidan keyin uni tekshirish, baholash va navbatdagi yozuv darsida uni tahlil qilishi muhim ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Chunki o'quvchilar diktantni yozganlaridan keyin yo'l qo'ygan kamchiliklarini va olgan baholarini bilishga qiziqadilar. Tekshirilgan diktantni belgilangan vaqtda tahlil qilish bilan o'quvchilarning ana shu istaklari qondiriladi. Bundan tashqari, diktantda yo'l qo'ygan xatolari takrorlanishining oldi olinadi.

Ayrim o'qituvchilar kun ora diktant yozdirlasalar ham, uning natijasi bilan o'quvchilarni xabardor qilmaslik hollari uchraydi. Bunda o'quvchilar savodxonligi tekshirib ko'riladi-yu, kamchiliklarning oldi olinmaydi. Natijada, o'quvchi qaysidir so'z yoki gapni bir necha marta xato yozib qo'yadi. Buning oldini olish uchun barcha turdagi yozma ishlar me'yoriga rioya qilish va vaqtda tekshirib, tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarning barcha turdagi yozma ishlarini tekshirishda imlo va tinish belgilaridagi xatolar bilan bir qatorda chiroyli yozuv sifatiga ham e'tibor beriladi.

1-2-sinflarda o'quvchi xato yozgan so'zni chizib, ustiga to'g'risini yozib ko'rsatiladi. Tinish belgilari ham shu tartibda to'g'rilanadi.

3-4-sinflarda o'quvchi xato yozgan so'zning tagiga chizib qo'yilishi kifoya. Tinish belgilari qo'yilmagan bo'lsa qo'yiladi, xatolari bo'lsa, tuzatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dehqonova M.U., Djanaliyeva G.A. Ta'lim metodlarini tanlash mezonlari va muammolari. Ta'lim texnologiyalari. T., 2006-yil
2. Mehriddinov Z. Isamuhammedov O. "Boshlang'ich ta'lim saboqlari" Toshkent 2014.
3. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. -T.: Bayoz, 2022

Date: 13th March-2025

4. M.Yo‘ldoshev. O‘zbek tili praktikumi (1-qism). Toshkent: TDPU. 2005
5. Oripov B. T. Darslarning samaradorligini oshirish yo‘llari. Toshkent: 1983- yil.
6. Roziqov O., Og‘ayev S., Mahmudov M., Adizov B. Ta‘lim texnologiyasi. – T.: O‘qituvchi, 2002.

International Conferences
Open Access | Scientific Online | Conference Proceedings

